

LIETUVIŠKOJI A. MICKEVIČIAUS KŪRINIŲ TEMATIKA

[...]

Gražinos poemą, kaip jau minėjome, Mickevičius parašė Kaune, kur jis nuo 1819 ligi 1823 m. rudens mokytojavo Vilniaus universiteto įsteigtoje apskrities mokykloje. Kai kurie Mickevičiaus biografai¹ spėja, kad, galimas daiktas, Kauno pilies griuvėsiai akivaizdžiai priminė poetui Lietuvos vakarų priešą, kryžiuočių ordiną, dėl to ir *Gražinoje* matome kaip tik šį Lietuvos priešą. Istorinis elementas šioje poemoje yra žymiai ryškesnis negu *Živilėje*, o pirmojoje redakcijoje istorinės tikrovės būta dar daugiau. Poema iš pradžių buvo pavadinta *Koributas, Naugarduko kunigaikštis*, Gražina vadinosi Korina, ir ne su Vytautu, bet su Kęstučiu vyko Koributo ginčas. Istorinis Koributas liko pakeistas pramanytu Liutauru.

Didvyriškos moteries vaizdas *Gražinoje* yra pilnesnis ir tobulesnis negu *Živilėje*. Gražina nebe jauna mergaitė, bet subrendusi, jau ištekėjusi jauna moteris, pajėgi atlikti didvyrišką žygį. Ji jungia savy mergaitės žavesį ir moteries rimtį. Galingo Lydos valdovo duktė, ji pasižymi ne tik grožiu, bet ir ūgiu bei narsa prilygsta savo vyrui, Naugarduko kunigaikščiui Liutaurui. Paniekinusi adatą, varpstę ir moteriškus žaislus, ji, apsitaisiusi šiurkščiais medžiotojo apdangalais, su ginklu rankoje, raita, drauge su savo vyru medžiotojų būry gainioja žvėrį. Apsirikę dvariškiai kartais jai atiduoda vien kunigaikščiui deramą pagarbą. Gražina – tarsi iškirptas iš šiaurės epų paveikslas. Jos žygis, palyginus su *Živilės* žygiu, paprastesnis, žmoniškesnis, geriau motyvuotas, tad ir įtikimesnis. Jai nereikia nugalėti savy, kaip *Živilei*, galinčio kilti širdy apmaudo dėl tėvo užsispyrimo, jai taip pat nereikia nužudyti savo mylimojo. Gražina savo meile turi didelę galią paveikti Liutaurą, bet ta galia naudojasi tauriai, diskrečiai, atsargiai, nekenkdama savo vyro orumui svetimųjų akyse. Tačiau kai jai nepavyksta pavyde ir keršte užkietėjusio Liutauro sulaikyti nuo išdavikiško veiksmo, tada ji pati, jam miegant, apsišarvuoja jo ginklais ir nepažinta veda karius į mūšį su Liutauro talkininkais kryžiuočiais. Gražina mūšyje žūva, bet savo didvyrišku žygiu išgelbsti gimtinės reikalą ir savo vyro garbę. Gražinos pasiryžimo sujaudintas ir pamatęs savo klaidą, jis ir pats puola į mūšį, nugalėjęs kryžiuočius, bet, nebepakeldamas sielvarto dėl žmonos mirties ir savo kaltės, susidegina kartu su ja laužo liepsnose.

Patriotinę *Gražinos* idėją dar labiau pabrėžia poemos pradžios scenos: kryžiuočių pasiuntinių atvykimas prie Naugarduko sienų, Liutauro kerštavimas prieš Vytautą, ištikimojo Rimvydo susirūpinimas sulaikyti kunigaikštį nuo pražūtingo sumanymo ir pagaliau paties poeto nuožiūra kaip tik tokia prasme atvaizduoti žmones ir įvykius, kad *Gražinos* žygis būtų įprasminamas kaip didelis ir patrauklus taurumo, tėvynės meilės ir pasiaukojimo kilniam visuomeninam reikalui pavyzdys.

Gražinos pasiaukojimas atrodo juo kilnesnis, kad jis yra egoistinės feodalinės kunigaikščių nesantrovės pasekmė. Liutauras – būdingas, pasiūšęs prieš savo siuzereną Vytautą feodalias, sumanęs kelti prieš jį ginklą ir kviestis kryžiuočius pagalbon, ne tiek gindamas savo teises į jam pažadėtą sritį, kiek degdamas pavydu dėl Vytauto galybės, šlovės ir turtų. Pats Vytautas, nors apibūdintas pavydaus ir kerštingo Liutauro žodžiais, tačiau pasirodo kaip despotiškas, su priemonėmis nesiskaitęs ir duotu žodžiu nesivaržęs valdovas. Tokiame feodalinio kirvirčio ir asmeninių ambicijų sudarytame konflikte Rimvydas atstovauja senosioms, bendruomene besiremiančioms solidarumo tradicijoms, o Gražina veikliam, asmens interesų nepaisančiam, net gyvybę aukojančiam protestui.

¹ J. Kallenbach, *Adam Mickiewicz*, I t., p. 241.

Įdomu pastebėti, kad Mickevičius, taip, atrodo, suidealizavęs Gražiną, nori įtikinti skaitytoją, jog tokia moteris iš tiesų galėjo būti senovės Lietuvoje. Savo paaiškinimuose prie poemos, būtent prieraše prie eilutės „Moteris grožiu, o dvasia didvyris“, jis, pasiremdamas šaltiniais ir istorikų liudijimais, atmeta nuomonę, esą senovėje lietuvių buvusios niekinamos ir tik vergiškam darbui skirtos. Jis mini atsitikimą, kai vienos moters gynusios pilis ir didvyriškai pasirinkusios geriau mirti, negu vergauti, kaip, pvz., Pilėnų (Pullen) moters. Birutės ir Vytauto žmonos pavyzdžiai rodo, kad senovės Lietuvoje santykiuose su moterimis būta riteriškos dvasios. Dėl *Živilės* ir *Gražinos* patriotinės prasmės ir paties poeto senovės Lietuvą idealizuojančių pažiūrų šie kūriniai, kaip ir vėliau parašytas *Konradas Valenrodas*, pasidarė mėgstamiausia lietuvių XIX a. antrosios pusės lektūra.

Žymiausias Mickevičiaus kūrinys Lietuvos istorijos tema – tai *Konradas Valenrodas*, parašytas Rusijoje 1825–1827 metais. Po filomatų ir filaretų bylos, kaip žinome, Mickevičius buvo ištremtas į Rusiją ir išbuvo ten nuo 1824 m. rudens ligi 1829 m. pavasario. Nors poetas Petrapily ir Maskvoje, patekęs į to laiko kultūringos rusų šviesuomenės ir pažangiųjų rašytojų bei literatų draugiją, ne taip jau skaudžiai juto tremtinio dalią, tačiau Aleksandro I viešpatavimo pabaigos ir Nikolajaus I valdymo pradžios despotiškos priespaudos atmosfera sukaupe poeto širdyje daug niūrių ir kerštingų jausmų. Senatoriaus Novosilcevo suorganizuotos filaretų bylos, Kražių bei Panevėžio mokinių tardymo, nuteisimo ir trėmimo scenos buvo dar gyvos Mickevičiaus atminty. Geriausi jo draugai Tomas Zanas, Čečetas, Suzinas kankinosi tvirtovės kalėjime. Jo mylimas profesorius Lelevelis iš Vilniaus universiteto pašalintas. Be to, po nepavykusio dekabristų sukilimo 1825 m. buvo pakarti poeto bičiuliai Rylejevas ir Bestuževas. Lietuvos ir Lenkijos likimas tokio caro valdžioje atrodė beviltiškas, tad ir priemonės kovoti su tokiu priešu turėjo būti beatodairios radikalias, neatsižvelgiančios net į dorovės dėsnius. Iš tokių poeto širdy susikaupusių kerštingų nuotaikų išaugo niūri *Konrado Valenrodo* poema, kurios prasmę nušviečia kūrinio pradžioje padėtas motto – citata iš Makiavelio *Kunigaikščio*: „Turite tad žinoti, jogei esama dviejų kovos būdų: reikia būti lape ir liūtu.“ Politinė šios poemos tendencija, skatinanti kovoti su priešu visokiomis priemonėmis, nevengiant klastos ir išdavystės, kurstanti visišką savęs, savo artimųjų ir savo mylimos moters išsižadėjimą dėl keršto priešui ir tėvynės labo, buvo aktuali tais laikais tiek Lietuvos, tiek Lenkijos bajorų išsivadavimo sąjūdžiui. Politinė atmosfera lietuvių ir lenkų žemėse po paskutinio Lenkijos padalinimo ir Napoleono sužlugimo atitiko niūrų ir kerštingą *Konrado Valenrodo* pobūdį. Taigi šis kūrinys tapo ir individualių paties poeto ir visuomeninių patriotinių nuotaikų išraiška.

Lietuvos kovų su kryžiuočių ordinu istorijoje Mickevičius rado tinkamą epizodą klatingo politinio keršto idėjai išreikšti. Kryžiuočių mistro Konrado Valenrodo būde ir veiksmuose buvę tiek prieštaravimų, o karas prieš Lietuvą, pabėgus iš ordino Vytautui, buvo vedamas taip nevykusiai ir baigėsi tokiu kryžiuočių pralaimėjimu, kad visa tai davė pagrindo Mickevičiui spėti, jog pats mistras buvęs lietuvis ir įstojęs į ordiną, siekdamas jam atkeršyti. Konrado Valenrodo personažui sukurti poetas pasinaudojo ir kitais iš istorinės literatūros jam žinomais faktais², būtent, kad Kęstučiui pabėgti iš Marienburgo 1361 m. padėjo jaunas apkrikštytas lietuvis Alfas, mistro Vinricho patarnautojas, kurį Kęstutis ketinęs laikyti kaip savo sūnų; kad vokiečių riteris Valteris von Stadion, paimtas lietuvių nelaisvėn, vedė Kęstučio dukterį ir su ja slapta pabėgo iš Lietuvos³. Iš šių duomenų ir sudarytas vyriausiojo poemos herojaus Alfo-Valterio-Konrado paveikslas. Žinoma, poetas su istorine tikrove per daug nesivaržė, ir jo poemos Valenrodas iš tiesų labai maža ką bendra turi su istoriniu kryžiuočių mistru Valenrodu, mirusiu 1394 m.

Mickevičiaus Valenrodas – labai sudėtinga ir paini asmenybė. Poemoje mes jį matome tiesiogiai veikiantį tik paskutiniame jo raidos etape – nuo jo išrinkimo ordino mistru, kai jo keršto planas kryžiuočiams jau ima realizuotis, o jo asmeninė tragedija ir dėl keršto paaukotos jo mylimosios Aldonos

² Žr. Bruchnalski, *Źródła histor. Konrada Wallenroda*, Pam. Tow. Mick., III, p. 102–119.

³ Pagal Kotzebue ir Beckerj, Valteris von Stadion Kęstučio dukterį paėmė į nelaisvę ir uždarė ją į vienuolyną. Žr. J. Kallenbach, *Op. cit.*, p. 366.

tragedija greitai eina prie katastrofos. Tačiau poemoje netiesiogiai „Vaidilos apsakyme“ matome ir ankstyvesnius Valenrodo gyvenimo etapus: Alfo asmenyje jo vaikystę ir pagrobimą, o Valterio asmenyje – buvimą mistro Vinricho dvare, vaidilos pažadintą tėvynės ilgesį, kryžiuočių neapykantos pradžia, pabėgimą pas savuosius, buvimą pas Kęstutį bei jo dukters Aldonos meilę, kovas su kryžiuočiais, keršto sumanymą ir atsiskyrimą su Aldona prie vienuolyno durų. Visi šie retrospektyviai atvaizduoti įvykiai sudaro Konrado veiksmų ir visos jo tragedijos pagrindą ir motyvavimą.

Konrado ir Aldonos individualūs dramatiški išgyvenimai, jų asmeninio likimo tragedija apgaubia Konrado politinio visuomeninio žygio heroizmą. Trečios, penktos ir šeštos poemos dalies scenose prie bokšto, dialoguose su Aldona matome Konradą ne tik sielvartaujantį dėl pražudytos jaunystės, meilės, laimės, bet ir kovojantį su atbundančiu individualios laimės troškimu, su Aldonos artimumo sužadintomis viltimis:

Nes vos tik į mane pro šitą langą
Sužiuro tavo akys ašarotos,
Užstojo visą žemę man ir dangų
Tas ežeras, tas bokštas ir tos grotos.

.....
O aš, su gėda reik prisipažinti,
Tada, kai tautos sprendžia savo lemtį,
Aš narsą delsimu bandau sutremti
Ir dar nors dieną čia prasikankinti.

.....
Nūn pareiga, kančia, pats Dievas šaukia
Mane į žygį. Aš gi, galvą žilą
Skausme prispaudęs prie tų mūrų, laukiu,
Kad dar išgirsčiau tavo lūpų bylą.

Štai vyriausieji Konrado individualios laimės potraukio ir kartu vidinės kovos motyvai prieš lemiamą žygį. Po žygio, po įvykdyto keršto, kai iš kryžiuočių tuntų beliko išbadėjusių bėglių goveda, individualus potraukis dar sykį prabilo Konrado širdy visu smarkumu. Jis norės išvaduoti Aldoną iš jos bokšto, pasitraukti su ja į miškus ar tyrus, pabėgti nuo pasaulio ir žmonių,

Kur ošia girių plotai nejspėti,
Kur priešo ginklas durų nebetranko,
Kur pergalės šauksmų nebegirdėti,
Kur mūsų brolių kančios nebelanko.
Tenai kiemionio tylioje trobelėj
Ant tavo rankų ir prie tavo šono
Pamiršiu, kad yr tautos ir karaliai,
Kad yr pasaulis, – sau gyvensim dviese.

Aldonos atsisakymas sugriauna šias desperatiškas Konrado viltis, ir jam nieko daugiau nebelieka, kaip vien mirtis.

Tokuose dramatiškuose ir kartu romantiškai sentimentaliuose rėmuose, poemos vidurio vaizduose, pamatome kryžiuočių mistrą Konradą Valenrodą jo galios viršūnėse ir jo vidinių pajėgų dramatiškiausioje įtampoje kaip tigrą, besiruošiantį pulti numatytą auką. Aldonos meilės ir jos artimumo pažadintus neryžtingumo jausmus, parodytus ankstyvesnėse scenose prie bokšto, čia sutramdo vaidilos, tariamojo

vienuolio Albano, daina ir apsakymas. Paslaptinis Albanas – Konrado sąžinė, jo kerštingųjų apžadų saugotojas ir jų ištesėjimo kurstytojas. Savo dainoje puotos metu jis žadina ne tik Konrado, bet ir visos tautos karžygišką pasiryžimą gintis nuo kryžiuočių ir kartu išsaugoti tai, kas yra tautai taip brangu – dainas ir padavimus, t. y. liaudies kūrybą ir senovės garbę. Vaidilos apsakyme jis piešia Konradui jo paties praeitį, primena jo baisią priesaiką atkeršyti kryžiuočiams – ir kokia auka tam buvo reikalinga, būtent Aldona. Tad rūsčiu grasinimu baigia vaidila Albanas savo pasakojimą:

Vargas jamui, jei nūdie priesaikos neištesėjo,
Jeigu laimę pamynęs, širdį Aldonos sužeidęs,
Jeigu tieka aukojęs, viską niekamui aukojo.

Albano pažadinti prisiminimai, kaip atkastos pelenuose žarijos, įliepsnoja Konrado širdį, ir jis atsako vaidilai niūria Alpuharos balade: pavergtų maurų vadas Almanzoras, apsimetęs draugiškumu, klatingu pabučiavimu apkrečia pavergėjus ispanus maru, ir jie visi iškrinta, nespėję nė pasitraukti iš Alpuharos. Tokius nuodus slepia savo širdy ir Konradas kryžiuočiams. Visų šitų scenų dramatinė įtampa ir idėjinė vertė padidėja dėl tos aplinkybės, kad jose dalyvauja Lietuvos kunigaikštis Vytautas, atvykęs į ordiną ieškoti pagalbos prieš Jogailą, vadinasi, prieš saviškius. Albano vaidilos ir paties Konrado priekaištai išdavikams skaudžiai paliečia Vytautą ir, galimas daiktas, pastūmėja jį mesti kryžiuočius ir kartu su Konradu siekti jų sunaikinimo. Tik išpildęs keršto priesaiką, prieš pat mirtį, Konradas pasijus išsivadavęs iš jį slėgusios klastos ir išdavystės kaltės. Akivaizdoj atkreiptų į save teisėjų durklų, išgėręs nuodų, jis

vėl didingai stoja,
Nuplėšia skraistę, mistro žymę trenkia
Ir ją su panieka sumindo koja:
„Štai nuodėmės, mane žūtin palenkę!“

Konrado Valenrodo poema – tai gaivališkai ištryškusi iš poeto filomato širdies patriotizmo srovė. Poemoje atsispindi carinės priespaudos neapykanta, iš vienos pusės, ir oportunistinis* – poeto manymu, išdavikiškas, vaidilos priekaištuose Vytautui išreikštas – kai kurių lenkų aristokratų ir dvarininkų taikstymasis ir pataikavimas carui, iš kitos pusės. Dėl to Mickevičius turėjo pagrindo nuogausti, kad carinė cenzūra gali neleisti poemos spausdinti. Tad, norėdamas nukreipti cenzoriaus budrumą, jis įžangos žody primygtinai pabrėžia poemos istoriškumą ir jos turinio neva neaktualumą: Lietuva, kaip ir jos priešai kryžiuočiai, jau seniai nuėję nuo istorijos scenos, dėl to jos praeitis pasidariusi dėkingas poezijos objektas; poetas galės domėtis tik pačiais istorijos įvykiais ir meniška išraiška, nesirūpindamas jokiais kitais interesais nei aistromis, nei nauda. Sektų išvada, tarsi ir Mickevičius gilintųsi vien į istorijos faktus ir poetiškai juos savo kūrinyje vaizduotų. Tais pačiais sumetimais supainiojo poetas ir pirmykštį poemos planą bei turinį, pirmąją poemos dalį įterpdamas į veikalo vidurį ir netiesiogiai ją atpasakodamas per ilgame „Vaidilos apsakyme“, tiek neproporcingai išplėtusiame ketvirtąją „Puotos“ dalį.

Tačiau nei įžanga, nei šis turinio „aptemdymas“ carinių cenzorių neapgavo. Pats filaretų bylos organizatorius senatorius Novosilcevas, matyt, neišleidęs iš savo akių Mickevičiaus nė ištrėmimo metu, savo raporte caro broliui Konstantinui taip rašo: „Proga pasirodymo Peterburge lenkiškos poemos, vardu „Konradas Valenrodas“, parašytos Mickevičiaus, buvusio slaptos patriotinės lenkų „Filaretų“ draugijos nario, laikau savo pareiga atkreipti jo imperatoriškos didenybės Cesarevičiaus dėmesį į šios knygos įtartiną turinį. Yra žinoma ir jau ne kartą buvo pastebėta, kad lenkų rašytojai kelia prabočių

* Oportunizmas – principų atsižadėjimas, prisitaikymas prie aplinkybių dėl naudos sau. (Red.)

darbus, pasakoja apie tautos šlovę, apie didžius lenkų karvedžių ir valdovų žygius ir tuo stengiasi maitinti lenkiškąjį patriotizmą... Jei tokie veikalai yra kenksmingi ir net nusikalstami, tai kaip pavadinti tuos, kurie, apvilkti viliojančiu poezijos grožiu, moko puoselėti paslėptą prieššikumą, apsimetėlišką ištikimumą ir ruošti laikomiems svetimšaliais tėvynainiams, kadangi jie ne tautiečiai, pačią klastingiausią išdavystę? Tos rūšies veikalams priklauso ir Mickevičiaus poema „Konradas Valenrodas“.⁴ Tačiau šį kartą caras į Novosilcevo skundą nereagavo. Tik vėliau, po 1831 m. sukilimo, vėl buvo prisimintas *Konradas Valenrodas*, uždrausta ne tik skaityti bei platinti Mickevičiaus raštus, bet minėti ir patį poeto vardą.

Iš visų Mickevičiaus kūrinių *Konradas Valenrodas* buvo mėgstamiausias veikalas lietuvių XIX a. veikėjams. Pirmiausia, jo poetinėje šviesoje jie žavėjosi šlovingu savo tautos praeities vaizdu. Jo politinė patriotinė tendencija XIX a. antrojoje pusėje buvo aktuali ne tik dėl carizmo priespaudos, bet ir dėl germanizacijos pavojaus Mažojoje Lietuvoje. *Konrado Valenrodo* kovų su kryžiuočiais paveikslas žadino atsparumą ir naujoviškoms teutonų agresijos formoms.

Bet ne vien didvyriškus žygius aukština Mickevičius savo poemoj. Jis teisingai suprato didžiulę liaudies balso reikšmę skatinti herojiškiems pasiryžimams. „Vaidilos dainoje“ jis gieda įkvėptą, gilios prasmės himną liaudies padavimams ir dainoms, poetiškai ir teisingai aptardamas jų reikšmę tautai. Iš kitų poemos vietų matome, kokį reikšmingą vaidmenį atlieka daina Alfo-Valterio-Konrado brendimui, pasiryžimams ir žygiams – ir koks žymus vaidmuo skirtas liaudies dainiui – vaidilai. Vaidilos Albano žodžiai, liaudies balsas tarsi kokia vidinė srovė gaivina vyriausiojo poemos herojaus jausmus ir valdo jo veiksmus. Suprantama tad, kad XIX a. antrosios pusės lietuvių kultūros veikėjai taip pamėgo *Konradą Valenrodą*. Ši poema, kaip matysime, buvo vienas iš pirmųjų stambiųjų Mickevičiaus kūrinių, ištiesai išverstų į lietuvių kalbą.

Antrąją Mickevičiaus kūrinių grupę, kurioje ieškotina lietuviškos tematikos, sudaro kūriniai turį tautosakos stiliaus elementų bei motyvų. Bus tai pirmiausia baladės bei poeto vadinami romansai ir *Vėlinės*. Pats poetas vietomis yra nurodęs, kas jo tariamai panaudota iš lietuvių liaudies kūrybos, tačiau tuos poeto pasisakymus reikia imti su kritišku atsargumu.

Mickevičius jau ankstyvos jaunystės metais galėjo susipažinti su liaudies kūryba iš seno savo šeimos tarno Blažiejaus, nepaprasto pasakoriaus, ir patarnautojos Gonsievskos, nepaprastos dainininkės, suvaidinusios Mickevičiui Puškino auklės Radionovnos rolę. Bet Blažiejus ir Gonsievska tegalėjo supažindinti būsimąjį poetą vien su baltarusių ir lenkų folkloru. Pats Mickevičius, kalbėdamas apie liaudies dainas, jų tautinės kilmės klausimą laikė neišspręstu. Rašiny apie Karpinskį 1828–1829 m. jis taip sako: „Liaudies dainomis, kurias minėjome, vadiname lenkiškas dainas, balades ir idiles, kartojamas smulkiųjų bajorų ir tarnautojų, kalbančių lenkiškai. Kai kurios iš tų dainų pasižymi senoviškumu, bet kada jos susikūrė, ar Lietuvoj, ar iš Lenkijos atneštos, lig šiol niekas neapsiėmė iširti.“⁵ Terminas „lietuviška“, kurį mėgsta vartoti Mickevičius, dažniausia reiškia, kaip ir „lietuvis“, ne tautinę, etninę, bet regioninę kategoriją, apimančią ir lietuvių, ir baltarusių, ir lenkų tautybės reiškinius istorinės Lietuvos teritorijoje.

Nėra abejonės, kad Mickevičius Vilniuje ir Kaune turėjo nemažą progų ir galėjo susipažinti taip pat ir su lietuvių folkloru, jei ne tiesiogiai, tai bent iš vertimų. Nuo 1819 m. Vilniaus spaudoje ima skelbti lietuvių dainų vertimus Leonas Rogalskis ir Emerikas Stanevičius, filaretas, Mickevičiaus labai artimo draugo Jono Čečeto bičiulis. Būta ir daugiau Mickevičiui prieinamos literatūros susipažinti su lietuvių liaudies kūryba⁶. Vis dėlto labai sunku atsakyti į klausimą, ar panaudojo ir ką būtent iš lietuvių folkloro panaudojo Mickevičius savo poezijai. Tiesa, prie baladės „Marilės kalnelis“ (Kurhanek Maryli) poetas įsakmiai pažymi, kad „mintis iš lietuvių dainos“. Bet kas ir iš kokios dainos čia paimta, veltui ieškotume. St. Zdziarskio, tyrinėjusio liaudies kūrybos pradus Mickevičiaus kūryboje, nuomone, šiame kūrinyje

⁴ Адам Мицкевич, *Избранное*, Огиз, 1946, p. 26.

⁵ St. Stankiewicz, *Pierwiastki białoruskie w polskiej poezji romantycznej*, Wilno, 1936, p. 128.

⁶ Fr. Augustaitis, *Pierwiastki litewskie we wczesnym romantyzmie polskim*, Kraków, 1911, 56 sqq.

skamba lietuvių raudos garsai, bet pats, nors rūpestingai ieškojęs, neradęs nė vienos artimai panašios raudos. Pr. Augustaičio teigimu, tokio dalyko iš tiesų nesą nei dabartiniuose lietuvių dainynuose, nei Mickevičiaus laikais žinomoje tautosakos literatūroje. Vis dėlto, sutinka Augustaitis, Zdziarskio nuomonė dėl panašumo šio kūrinėlio su raudomis yra teisinga⁷. Antra vertus, St. Stankevičius, lyginęs liaudiškuosius Mickevičiaus baladžių bei romansų motyvus su baltarusių tautosaka, duoda citatų, rodančių „Marilės kalnelio“ panašumą su baltarusių raudomis⁸.

Siųsdamas šią baladę iš Kauno savo draugams filomatams į Vilnių, poetas rašė, kad tai esąs vertimas iš lietuvių kalbos. J. Čėčetas draugų susirinkime 1820 m. lapkričio 28 d. skaitė savo recenziją „Pastabos dėl sielienkos, pavadintos „Kurhanek Maryli“, vertimo iš lietuvių kalbos“. Suklaidintas recenzentas taip rašo: „Nepažindamas originalo, nelyginau lietuviškų žodžių su lenkiškais; bet negalima norėti, kad būtų kas išversta natūraliau ir su didesniu lengvumu. Netgi nemanau, kad autorius laisvai sekė, turėjo visai arti prilygti originalui.“ Vėliau, savo klaidą pastebėjęs, rašė Mickevičiui: „Šelmiškai mane apjuokina savo sielienka; būčiau ėjęs lažybų, kad tai vertimas, o tai, galima sakyti, originalas.“⁹ Šia proga Čėčetas apgailėstauja, kaip jau minėjome, kad nemoka lietuvių kalbos, vadinasi, manė, kad Mickevičius vertė ne iš baltarusių, bet iš tikrosios lietuvių kalbos, nes baltarusiškai Čėčetas mokėjo. Iš to būtų galima padaryti išvadą, kad Mickevičius turėjo bent suprasti lietuviškai, nes artimas poeto draugas mano, jog jis galėjęs tiksliai versti iš lietuviško originalo. Žinant didelius Mickevičiaus gabumus kalboms ir nepaprastą jo atmintį, tokia išvada atrodo visai galima.

Prie kitos Mickevičiaus baladės „Tai myliu“ (To lubię) taip pat pažymėta, kad tai esąs liaudies dainos vertimas, tačiau lietuvių dainynuose nieko panašaus nerasime. Prie baladžių „Žuvelė“ (Rybka), „Lelijos“ (Lilje) ir „Dūdorius“ (Dudarz) vėl pažymėta, kad tai iš liaudies dainų, bet ir čia jokių konkretesnių motyvų iš lietuvių tautosakos nesuvokiame. Galėjo atsitikti, kad tik labai bendro pobūdžio koncepcija, tema ar motyvas kilo poetui, paskaičius kurį nors lietuvių dainos vertimą, bet jau ir tie vertimai anais laikais buvo tiek suliteratūrinti ir nutolę nuo originalo, kad to originalo beveik nė atpažinti negalime. Gal tad toks yra ir Mickevičiaus „vertimas“ lietuviškos dainelės apie Kęstučio žirgą, pridėtos prieraišuose prie „Gražinos“, nes ir jos prototipo veltui ieškota lietuvių dainynuose. Tiesa, Mickevičiaus baladėse jaučiamas liaudies kūrybos stilius, bet jis daugeliu atžvilgių giminingas ir baltarusių tautosakai. Tad ir šiuo požiūriu nieko specifiškai lietuviško Mickevičiaus baladėse neišskiriame. Jeigu ir surastume lietuvių tautosakoje bendrų su baladėmis motyvų (pvz., undinė arba laumė keršija neištikimam jaunuoliui kaip „Svitezietėj“, suviliota mergelė nusiskandinusi virsta žuvele, bet vėl įgyja moters pavidalą, kai reikia papenėti savo kūdikį kaip „Žuvelėj“, ištarus tam tikrą žodį, nuimama pomirtinė bausmė kaip „Tai myliu“, ant kapo išaugusios gėlės išduoda užmušėją kaip „Lelijose“, ir pan.), tai reiktų dar įrodyti, kad tokius motyvus Mickevičius ėmė iš lietuvių, o ne iš slavų tautosakos, kuri jam buvo prieinamesnė.

Vis dėlto jei ne tautosakinių pradų, tai kitais požiūriais lietuviškos tematikos Mickevičiaus baladėse randame, būtent Lietuvos senovės ir gamtovaizdžio motyvų. Istorinis padavimas sudaro „Svitezio“ baladės temą. *Gražinos* prieraišuose poetas sakosi girdėjęs iš Onacevičiaus, kad Voluinės kronikoje esąs minimas garbingas žygis kažkokio lietuvių miesto moterų, kurios, išvykus vyrams, negalėjusios apsiginti nuo priešų ir panorusios geriau nusižudyti, negu vergauti; panašiai užsimenąs Kromeris apie Pilėnus (Pullen). Šitoks karžygiškas moterų žygis, stebuklingumu pagražintas, pasakojamas „Svitezio“ baladėje. To ežero valdytojas, sudomintas slėpiningais reiškiniais audringomis naktimis, nori iširti ežero paslaptį ir liepia mesti į gelmę didžiulį tinklą. Tinklas ištraukia mergelę Svitezietę, kuri papasakoja tokį senų dienų atsitikimą: ežero vietoje buvęs puikus miestas, valdomas jos tėvo, kunigaikščio Tugano. Vieną kartą Lietuvos sostinę Naugarduką užpuolė rusai, ir Mindaugas šaukėsis Tugano pagalbos. Šis nuogaustauja,

⁷ Fr. Augustaitis, *Op. cit.*, p. 80; St. Zdziarski, *Pierwiastek ludowy w poezji polskiej XIX wieku*, Warszawa, 1901, p. 88.

⁸ St. Stankiewicz, *Op. cit.*, p. 156–161.

⁹ J. Tretiak, *Adam Mickiewicz w świetle nowych źródeł*, 1917, p. 313.

kad, jam išvykus, jo paties miestą gali priešas sunaikinti. Bet ji, duktė, paskatino tėvą į žygį papasakojusi, kad sapne mačiusi, kaip angelas pasižadėjęs globoti pilį. Tėvui su vyrais išvykus, rusai iš tiesų puolė miestą. Moteris apėmė baimę ir nusiminimas. Vengdamos vergovės, jos ruošėsi padaryti didelę nuodėmę – nusizudyti. Tada kunigaikštė šaukė Dievo pagalbos, ir įvykęs stebuklas: ją paslėpė atsivėrusios ežero gelmės, o kitos moterys ir mergaitės virto gėlėmis, augančiomis ežero krantuose. Kas iš priešų bandė tu gėlių nusiskinti, visus ištikio staigi mirtis. Taigi matome, kad „Svitezio“ baladės Tugano duktė papildo Mickevičiaus atvaizduotą senovės Lietuvos moterų karžygių skaičių.

Susidomėjimas Lietuvos senove atsispindi dar ir minėtame „Marilės kalneli“. Pr. Augustaičio nuomone, su pačia kalnelio-piliakalnio, „kurhaneko“, sąvoka Mickevičius susipažino iš Narbuto etiudo „Apie kurhanus“, taigi iš studijų apie Lietuvą. Šio kūrinėlio lietuviškumą sustiprina dar Lietuvos gamtos, panemunių fonas, kuriame vaizduojama mirusios Marilės apraudojimo scena. Tas pat fonas lietuviškai nuspalvina ir „Dūdorius“ baladę, kurios mintis, pagal Mickevičiaus prieraišą, esanti paimta iš liaudies dainos, o iš tiesų iš paties poeto nelaimingos meilės jausmų Marilei Vereščakaitei. Dūdorius sakosi keliaująs paupiu visu Nemuno ilgiu, „nuo kaimelio ligi kaimelio, nuo šilelio ligi šilelio“ ir, kai, lankydamas svetimus kraštus, atlankė Karaliaučių, sutiko ten atplaukusį sieliais iš Lietuvos liūdną jaunuolį, kurio meilės istorija ir sudaro baladės turinį.

Istorinių motyvų ar bent senovės kolorito randame dar vienoje, vėliau parašytoje, „Trijų Budrių“ baladėje: senis Budrys vienam savo sūnui pataria joti į karo žygį su kunigaikščiu Algirdu į rusus, iš kur parnešias brangių kailių ir pinigų, antram – su Kęstučiu į kryžiuočius, kur daug gintaro bei brangių gelumbių, o trečiam – į lenkų žemę, iš kur parsigabensias gražią žmoną lenkaitę. Grįžta pirmas sūnus su lenkaite, antrasis taip pat su lenkaite, o pamatęs grįžtant tretįjį, senis Budrys, nė neklausęs, kviečia svečius į trejas vestuves.

Taip pat vėliau parašytoje „Pabėgimo“ baladėje Mickevičius, kaip pats pasisako prieraiše, panaudojo visoms krikščionių tautoms žinomą pasakojimą ir ta tema Lietuvoje girdėtą lenkiškai dainuojamą dainelę. Tema yra žinoma ir mūsų tautosakoje: miręs mylimasis ar jaunikis, burtais pašauktas jaunosios, vidurnaktį sodina ją į balną, skrenda į savo laidojimo ar žuvimo vietą ir, jaunajai liepęs pakeliui numesti turimus šventus daiktus, dingsta kartu su ja kape. Įdomu, kad ir į šią baladę poetas įpyinė smulkų istorinį motyvą: jaunajai paklausus, kur mylimasis ją nešas, jaunasis atsako: „Kur? namo; mano namai Mindaugo kalne.“

Čia reikia priminti dar vieną Mickevičiaus kūrinį, kurio tema susijusi su istoriniu faktu, sukėlusiu atgarsį lietuvių liaudyje ir literatūroje. Tai pasakojimas apie Sicinskį, Mickevičiaus pavadintais „Sustojimas Upytėje“ (Popas w Upicie). Čia atvaizduoti žinomo Upytės atstovo, 1652 m. seime panaudojusio „veto“, nusikaltimai ir bausmės už juos, kartu su kitais lietuvių liaudy išlikusiais pasakojimais davė medžiagos ir žinomai Maironio baladei „Čičinskas“.

Apžvelgdami smulkesnius ligi emigravimo į Vakarų Europą parašytus poetinius Mickevičiaus kūrinius, nebeminėsime lietuviškos tematikos ankstyvesniuose, studentavimo laikų eilėraščiuose, kur atsispindi Vilniaus aplinka bei filomatų ir filaretų draugininis gyvenimas. Tačiau dera priminti sonetą „Nemunui“, kuriame poetas, išreikšdamas šitos „gimtinės upės“ ilgesį, pasigenda savo jaunystės draugų ir mylimosios. Taip pat ir dviejuose „Krymo sonetuose“ poetas ilgisi Lietuvos. Akermano stepių tyloj (I sonetas) jam vaidenasi balsas iš Lietuvos, o keliaudamas puikioje Krymo gamtoje, jis kaip piligrimas (XIV sonetas) kreipiasi į Lietuvą, kurios šlamančios girios mieliau jam dainavusios negu Baidarų lakštutės ir Salhyro mergaitės. Taip pat ir prie Potockos kapo (VIII sonetas) jo žvilgsnis žvaigždėtu dangumi skrenda į šiaurę, į gimtuosius kraštus.

Stambiausias Mickevičiaus kūrinys, kuriame tautosakinis elementas vaidina žymų vaidmenį, yra *Vėlinės*, ypačiai II dalis, parašyta Kaune tuo pat metu kaip ir baladės – 1821–1823 m. Pirmojoje dalyje, kurios Mickevičius paliko tik keletą fragmentų, su liaudies Vėlinių apeigomis susijęs tik antras fragmentas. Scenoje pasirodo būrys kaimiečių, nešinių valgiais ir gėrimais, su seniū burtininku priešaky.

Iš jų žodžių galima suprasti, kad jie skuba nakčia į kapines už bažnyčios ir dvaro. Tyliai giedodami gedulo giesmę, jie eina slapta atlikti burtų ir apeigų, kurias kunigas draudžia. Burtininkui pašaukus, atvyksią mirusieji.

Tolimesnės pirmosios dalies scenos nieko bendra su liaudies apeigomis neturi, bet randame čia vieną dainą-baladę su Lietuvos senovės motyvais. Jos turinys toks. Veiksmas vyksta Jogailos laikais. Vargingas, bet narsus riteris Tvardovskis patenka į užkeiktą pilį, pilną visokių burtų ir baidyklių. Viename rūsy jis randa grandinėmis prikaltą prieš veidrodį jaunuolį, pamažu virstantį akmeniu ir ligi krūtinės jau suakmenėjusį, bet dar gyvu jausmu ir drąsa spindinčiomis akimis. Iš jaunuolio pasikalbėjimo su Tvardovskiu sužinome, kad jaunuolis gyveno žemėje prieš du šimtus metų. Jis klausia Tvardovskį, ar Lietuvą vis dar tebevaldo Algirdas, ar vis dar muša vokiečius ir trempia mongolų stepes? Ar Tvardovskis yra buvęs prie Svitezio ežero, ar negirdėjęs apie stiprios rankos riterį Parojų ir jo dievintą gražiąją Marilę? Ne, atsako Tvardovskis, nuo to laiko praslinko jau du šimtai metų. Nuo Nemuno ligi Dniepro nieko jis apie tai negirdėjęs. Tada jaunuolis paprašo, kad riteris paduotų jam veidrodį. Paėmęs veidrodį, atsidūsta, išbąla, apsipila ašaromis, pabučiuoja veidrodį ir pavirsta akmeniu. Lengva atspėti, kad šioje baladėje Mickevičius atvaizdavo save patį: jaunuolis Parojus – tai jis pats, o veidrodis – tai jo nelaimingos meilės Marilei prisiminimai, dėl kurių jis suakmenėja, t. y. miršta gyvenimui. Čia poetas trumpai, simboliškai išreiškė vyriausiojo *Vėlinių* I, II ir IV dalies herojaus Gustavo likimą, kartu susiedamas jį su savo paties išgyvenimais.

Susilaikydami nuo platesnio *Vėlinių* nagrinėjimo, kaip neįeinančio į mūsų darbo uždavinį, pažvelkime vien į liaudiškąjį kitų šio kūrinio dalių elementą ir jo lietuviškumą. *Vėlinių* apeigas plačiau Mickevičius vaizduoja antroje veikalo dalyje. Bet ir čia apeiginių veiksmy palyginti maža. Veiksmas eina koplyčioje vėlai vakare. Burtininkas liepia uždaryti duris, langus uždengti calūnais*, nevalia žiebtį nei žvakės, nei lempos, ir net mėnulio šviesa neturi prasiskverbti pro plyšius. Burtininkas kreipiasi į kenčiančias vėles, kad ir kur jos būtų: ar degtų dervoje, ar šaltų upelio dugne, ar graudžiai cyptų ir vaitotų įspraustos į deginamą krosny žalią malką, – visos teateinie į *Vėlinių* šventę, kur rasią išmaldų, poterių, valgio ir gėralo. Paskui burtininkas ima saują linų, uždega juos, o susirinkusieji turi lengvai pūsti liepsną tolyn, kad ji sudegtų ore. Tada jis ima šaukti vėles ir klausiti, kuo galėtų joms padėti. Iššaukęs „lengvą“ nekalto kūdikio vėlę ir pasiūlęs jai saldumynų, pienelio, vaisių ir uogelių, ypatingu užkeikimo posmu pasiunčia ją atgal. Bet štai artinasi vidurnaktis. Burtininkas liepia spynomis užrakinti duris, paimti sakuotų balanų ryšulį, vidury koplyčios pastatyti katilą degtinės ir, jam iš tolo pamojus lazda, uždegti. Degtinė suliepsnoja, užverda ir gęsta. Burtininkas šaukia „sunkiųjų“ nusidėjėlių vėles. Pasirodo žiaurus pono vėlę ir jo nukankintų žmonių vėlės, dabar jį persekiojančios naktinių paukščių pavidalais. Tuo pačiu užkeikimu išsiuntęs juos atgal, burtininkas ima ant lazdos galo švęstų žolių vainiką, uždega jį ir šaukia vėles tų, kurie gyveno su žmonėmis, bet ne žmonėms. Atskrenda skaisčios mergelės vėlė, kuri, gyva būdama, nė sykiu nebuvo palietusi žemės, dėl to ir dangaus pasiekti negalinti. Jai išnykus, paskutinį kartą šaukia visas kartu ir kiekvieną atskirai ir meta joms į kiekvieną koplyčios kampą po saują aguonų ir garstyčių. Laikas atidaryti koplyčios duris, uždegti žiburį ir žvakes; vidurnaktis praėjo, užgiedojo gaidys, auka baigta. Paskutinė scena – neklusnaus vaiduoklio (nusižudėlio Gustavo) pasirodymas – nebesusijus su jokiais naujais apeiginiais veiksmis.

Paskaitę šią antrąją *Vėlinių* dalį, nebijodami suklysti galime spėti, kad Mickevičius nė nebandė čia tiksliai atvaizduoti *Vėlinių* apeigas. Rašydamas poezijos veikalą, siekdamas literatūrinio tikslo, jis savo nuožiūra tiek formos, tiek ir turinio atžvilgiu laisvai komponavo vėlių iššaukimo, jų pasirodymo ir išnykimo scenas. Vis dėlto kažko panašaus liaudies švenčiamose *Vėlinėse* būta. Veikalo prakalboje Mickevičius sako, kad jo laikais *Vėlines* liaudis šventusi daugely Lietuvos, Prūsų ir Kurliandijos apskričių. Tose apeigose esą susimaišiusių pagonybės ir krikščionybės elementų. Mickevičiui jaunystėje tekę tokių

* Calūnas – patiesalas, apdangalas prie karsto. (Red.)

švenčių matyti. „Pamaldus šventės tikslas, – sako jis, – nuošali vieta, nakties metas, fantastinės apeigos kadaise stipriai bylodavo mano vaizduotei; klausydavau pasakų, apsakymų ir dainų apie grįžtančius su prašymais arba įspėjimais numirėlius, – o visuose šurpiuose prasimanymuose buvo galima pastebėti kai kurių dorovinių siekimų ir kai kurių pamokymų, liaudies priemonėmis akivaizdžiai atvaizduotų. Ši poema patieks panašaus pobūdžio vaizdą.“ O viename *Vėlinių* II dalies nuoraše pats Mickevičius sava ranka įrašė tokią pastabą: „Visas sumanymas (wymyślenie) yra paimtas iš kaimo dainuočių, ir netgi užkeikimo formules ir inkantacijas vertėme iš lietuvių kalbos.“¹⁰ Mickevičiaus biografai ne be pagrindo spėja, kad jis bus matęs ir baltarusių, ir lietuvių Vėlines, bet ar panaudojo ką iš lietuviškų Vėlinių, tiksliai nežinome. Šiam klausimui išspręsti nė medžiagos pakankamai neturime. Ir senesnieji istoriniai šaltiniai, ir T. Narbuto lietuviškų Vėlinių aprašymas, ir šių dienų mūsų tautosakos rinkiniai neduoda nei detalesnio apeigų aprašymo, nei giedojimo tekstų. Iš senesniųjų šaltinių viena vieta iš Kotzebues, jau Daukanto cituota, kad gyvieji, pavaišinę vėles, taip tardavo: „Grįžkit linksmi namo, atsigėrėt ir pavalgėt, tik saugokitės, kad mums javų negadintumėt“¹¹, bent iš tolo primena Mickevičiaus: „Nenorit valgio, gėralo, palikit mus ramybėj.“

Čia dar sykį reikia atkreipti dėmesį į jau minėtą St. Stankevičiaus darbą. Iš jo paaiški, kad beveik visi mūsų aukščiau suminėti *Vėlinių* II dalies apeiginiai veiksmai, kaip linų pluošto, žolių ir degtinės deginimas, vėlių iššaukimas bei atleidimas su charakteringu sušukimu „a kysz, a kysz!“, taip pat burtininko asmuo (guśliarz), kai kurios tekstų vietos ir liaudies tikėjimo elementai duodasi susekami baltarusių folklore ir liaudies papročiuose. Tad, turint galvoj dar ir kitus tuo klausimu tyrinėjimus¹², beveik netenka abejoti, kad konkretūs tautosakiniai elementai *Vėlinėse* yra baltarusiškos kilmės. Tačiau *Vėlinių* sumanymas, idėja galbūt kilo iš Mickevičiaus susidomėjimo lituanistikos klausimais. Apie lietuvių vėlių kultą bei minėjimus teko jam skaityti Strykovskio, Kotzebues veikaluose, o *Vėlinių* II dalies įžangoje šias apeigas sieja su lietuvių stabmeldžių „ožio puota“; prierašuose prie *Gražinos* poetas mini Grunau liudijimą iš XVI a., kaip jis prūsuose buvo patekęs į „ožio šventę“ ir girdėjęs, kaip senas vaidila apdainavęs Lietuvos didvyrius, „įterpdamas moralinių pamokymų ir maldų“; gerai suprasdamas lietuviškai, priduria Mickevičius, Grunau sako, kad tokių gražių dalykų jis nesitikėjęs išgirsti iš lietuvių lūpų. Tad teisinga atrodo Augustaičio išvada, kad tos istorikų pastabos „krinta į jo (Mickevičiaus) romantišką linkusį nusiteikimą, jungiasi su jo teoretinėmis pažiūromis į poeziją ir štai kyla jam sumanymas sukurti tokią poemą. Tam sumanymui padeda jo ankstyvesnieji prisiminimai ir suteikia jam medžiagos. Ta medžiaga etnografiniu požiūriu yra baltarusiška, bet pirmasis paskatinimas kilo iš susidomėjimo lietuviškais dalykais.“¹³

Šio mūsų svarstymo tikslas – ne tiek išspręsti, kiek iškelti klausimą dėl Mickevičiaus baladžių ir *Vėlinių* santykio su lietuvių etnografija. Platus, visapusiškas lietuvių tautosakos ir senųjų liaudies papročių pažinimas ilgainiui gal įgalins būsimąjį tyrinėtoją patiekti konkretnes medžiagos, kuria remiantis bus galima nustatyti tų kūrinių santykį su mūsų liaudies kūryba.

[...]

Vincas Mykolaitis-Putinas, *Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955, p. 30–51.

¹⁰ Plg. J. Kallenbach, *Op. cit.*, I t., p. 274.

¹¹ Kotzebue, *Preuss. Geschichte*, I t., c. 2; S. Daukantas, *Darbay senuju Lituwiu yr Žemaycziu*, Kaunas, 1929, p. 39.

¹² J. Kallenbach, *Tło obrzędowe Dziadów* (Rok Mickiewiczowski, Lwów, 1899); J. Tretiak, *Młodość Mickiewicza*, II t., p. 180.

¹³ Fr. Augustaitis, *Op. cit.*, p. 77–78.